

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi Dergisi
(KMÜ EFAD)

Karamanoğlu Mehmetbey University Journal of Literature Faculty

E-ISSN: 2667 – 4424

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/efad>

Tür (Type): Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi (Submission Date): 09/05/2025

Kabul Tarihi (Acceptance Date): 27/06/2025

Yayınlanma Tarihi (Publication Date): 30/06/2025

Atıf Künyesi (Citation): Güney, N. B. (2025). Osmanlı Devleti'nin Hapishane Islahatı Çerçevesinde Akşehir Hapishanesi. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 8 (1), 179-202.

DOI: <https://doi.org/10.47948/efad.1696100>

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları Creative Commons Atıf Gayri Ticari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC-ND 4.0) olarak lisanslıdır.

Dergide yayımlanan makalelerin bilimsel ve hukuki sorumluluğu tamamen yazar(lar)ına aittir.

Copyright & Licence: The authors own the copyright of their published work and their work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC-ND 4.0).

The scientific and legal responsibility of the articles published in the journal belongs entirely to the author(s).

OSMANLI DEVLETİ'NİN HAPİSHANE ISLAHATI ÇERÇEVESİNDE AKŞEHİR HAPİSHANESİ

Nazik Betül GÜNEY*

Öz

Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile birlikte değişen ceza mefhumu kendini yeni ceza kanunlarında göstermiş, hazırlanan 1840, 1851 ve 1858 ceza kanunlarıyla suçun tanımı, cezaların süreleri, niteliği, mahkûm hakları gibi konularda yeni düzenlemeler yapılmıştı. Hapis cezasının artmasıyla hapishaneler de önem kazandı. Ne var ki Osmanlı Devleti'nde hapis cezalarının uygulandığı yerler olan mahbesler modern hapishane anlayışına uygun değildi. Mahbeslerden modern hapishanelere geçiş ise kolay olmadı. Osmanlı devlet adamları hapishaneleri birer medeniyet nişanı olarak nitelendiriyor, bu nedenle hapishane reformunu oldukça önemsiyorlardı. Ancak Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu mali sıkıntılar, yeni hapishaneler yerine var olan mahbeslerin tamir edilerek kullanılmasını mümkün kılıyordu. Çalışmanın konusu olan Akşehir hapishanesi de tamirler yoluyla yeni kanun ve nizamlara uygun hâle getirilmek istenen taşra hapishanelerindendi. Akşehir hapishanesini ilgi çekici yapan ise mütareke döneminde İtilaf Devletleri'nin teftiş ettiği hapishanelerden olması ve Akşehir'in ticari kapasitesi nedeniyle şehre sıklıkla yabancı tüccarların gelmesiydi. Bu noktadan hareketle çalışmada, hapishane ıslahatı çerçevesinde Akşehir hapishanesinin fiziki şartlarının nasıl olduğu, yapılan tamiratların ne şekilde sonuçlandığı, yerel yöneticilerin bu konudaki yaklaşımları, mahkûm sayıları, mahkûmların yaşam koşulları ve suç dağılımları gibi meseleler ele alınmıştır. Böylece Akşehir hapishanesinin yaşadığı dönüşüm süreci açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Akşehir, Hapishane, Mahkûm.

* Arş. Gör. Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Karaman/Türkiye.

E-posta: nbetulcelik@kmu.edu.tr, Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-0999-1344>.

AKŞEHİR PRISON WITHIN THE FRAMEWORK OF THE OTTOMAN EMPIRE'S PRISON REFORM

Abstract

With the proclamation of the Tanzimat Edict, the changing concept of punishment manifested itself in new penal codes. The penal codes enacted in 1840, 1851, and 1858 introduced new regulations regarding the definition of crime, the duration and nature of punishments, and the rights of convicts. As prison sentences increased, prisons gained greater importance. However, the places where sentences were carried out in the Ottoman Empire, known as mahbes, did not conform to the modern concept of prisons. The transition from mahbes to modern prisons was far from easy. Ottoman statesmen considered prisons as symbols of civilization and thus attached great importance to prison reform. Nevertheless, due to the financial difficulties faced by the Ottoman Empire, repairing and reusing existing mahbes was preferred over constructing new prisons. The Akşehir prison, which is the subject of this study, was one of the provincial prisons that was intended to be brought into compliance with new laws and regulations through renovations. What makes the Akşehir prison particularly noteworthy is that it was one of the prisons inspected by the Allied Powers during the Armistice period and that Akşehir frequently hosted foreign merchants due to its commercial capacity. From this perspective, the study addresses issues such as the physical conditions of the Akşehir prison within the framework of prison reform, the outcomes of renovation efforts, the approaches of local administrators, the number of prisoners, the living conditions of inmates, and the distributions of crimes. In doing so, it aims to shed light on the reform process experienced by the Akşehir prison.

Keywords: Ottoman Empire, Akşehir, Prison, Prisoner.

Giriş

1858'de Karahisarlı Hafız Hasan Efendi borçları sebebiyle mahkemeye çıkmış ve 52 gün hapisle cezalandırılmıştı. Cezasını çekmek üzere Akşehir hapishanesine giderken, muhtemelen başına neler gelebileceğini tahmin ediyordu. Nitekim dönemin hapishanelerinin büyük bir yoksunluk içinde olduğu herkesçe malumdur. Karahisar'dan başlayan yolculuk Akşehir'e varılmasıyla sona erdi ve Hasan Efendi cezasını çekmek üzere diğer mahkûm ve tutuklularla bir arada olacağı mahbese koyuldu. Ne var ki Osmanlı ceza sistemi içinde *cünha* olarak nitelendirilen basit bir suçtan dolayı ceza alsa da cinayet mahkûm olanlarla birlikte aynı mahbesteydi. Burada bilmediğimiz bir sebeple çıkan tartışma sonucunda Hasan Efendi, kendisiyle aynı mahbeste ve cinayet şüphesiyle tutuklu bulunan İranlı bir şahıs tarafından birkaç yerinden bıçaklandı ve serçe parmağı kesildi.¹

1909'daki başka bir olayda da aynı şikâyet söz konusuydu. Konya Valiliği'ne ve Ermeni Patrikliği'ne yazılan dilekçelerde iki Ermeni tüccar dükkân kiralarnı ödemedikleri için tutuklanmış ve Akşehir hapishanesine konmuştu. 12 gündür tutuklu olan sanıklar, cinayet suçlularının olduğu koğuşa nakledildiklerini söylüyorlardı.² (BOA, DH.MKT, 2893/91, lef: 1; BOA, DH. MKT2898/54).

¹ Olay sonrası Konya hapishanesine gönderilen İranlı şahıs burada öldü. Hasan Efendi ise bundan sonra mahkemeye başvurarak İranlının terekkesinden diyetini istedi. Yapılan soruşturmada bir mahkûmun hapse kesici bir aleti nasıl soktuğu, üzerinin aranıp aranmadığı, aranmadıysa neden aranmadığı gibi konular araştırıldı. Bu olay hapishane güvenliği konusundaki zafiyeti göstermesi açısından da önemlidir. BOA, A.} MKT.UM..., 331/71, lef. 1.

² Mahkûmlar borçlarını ödediklerini bu sebeple salıverilmeleri gerektiğini söylüyordu. Hatta kaymakamın vilayetten gönderilen belgeleri imzalamadığı ifade ediliyordu. Ancak salıverilmek yerine kendilerine eziyet etmek amacıyla kaymakamın onları cinayet koğuşuna naklettiğini belirtmişlerdi. Açıkça kaymakamdan şikâyetçi olan tüccarlar

Aralarında elli yıllık bir zaman dilimi olan bu iki örnek mahkûmların ve hapishanelerin o günkü durumlarını anlatması açısından kıymetlidir. Tanzimat'la birlikte yapılan hukuki düzenlemeler sonucunda hapis cezasının diğer cezalara göre daha çok tercih edilmesi hapishanelerin durumunu Osmanlı devlet adamlarının gündemine getirmiş, ancak bu konuda ciddi adımlar atılmamıştı. Aslında farklı suçlardan hükümlü ya da tutuklu bulunanların bir arada olması Osmanlı Devleti'nin o günkü şartları içinde alışlagelmiş bir uygulamaydı. Çünkü çoğunlukla hükümet dairelerinin alt katında yer alan hapishane ve tevkifhaneler birkaç odadan ibaretti. Oldukça küçük olan mahbeslerde mahkûm ve tutuklular, suçlarının türüne göre ayrılmaksızın müsaitlik durumu gözetilerek bir odaya koyulurlardı. 1845-1846 yıllarında mahkûmların suç derecelerine göre ayrı koğuşlara koyulması amacıyla en fazla 2000 kuruş maliyetle mahbesler yapılması düşünülmüşse de bir sonuç elde edilememişti. (Bilirli, 2018a: 72) Bu bakımdan 1858'de Akşehir hapishanesinde gerçekleşen bu olay hapishane tarihi içinde ne ilk ne de sondu. Hapishanelerin durumunun farkında olan Osmanlı yöneticileri ise bu olaydan üç yıl önce, 1855'te, hapis cezasının infazının ıslahına yönelik bir düzenleme yapılması için Meclis-i Tanzimat'ta bir toplantı gerçekleştirmişlerdi. Toplantıda taşradaki birçok hapishanenin fiziki yetersizliğinden bahsedilerek, hapishanelerin nizamsızlığı ve uygunsuzluğu üzerinde durulmuştu. Fiziki yetersizlikler sebebiyle mahkûm ve tutuklu ayrımı yapılamadığı gibi suç ayrımı da olmadan her tutuklu ve mahkûm birlikte aynı mahbese koyuluyordu (Yıldız, 2012: 165-166). Hapishanelerin fiziki şartlarının düzeltilmesi konusunda hemfikir olan devlet adamları başta İstanbul olmak üzere ülkedeki diğer yerlerde olan hapishanelerin iyileştirilmesi için bir çalışma başlattı. Bu doğrultuda Akşehir hapishanesinde de diğer çoğu taşra hapishanesinde olduğu gibi tamirat ve tadilatlar yapıldı. Böylece hapishane daha *medenî hâle* getirilecekti.

Bu çalışmada Akşehir hapishanesinin geçirdiği değişim ele alınarak hem şehir tarihi çalışmalarına hem de diğer taşra hapishaneleri üzerine yapılan çalışmalara katkı sağlanması amaçlanmıştır. Çalışmada öncelikle Osmanlı Devleti'nin mahbesten modern hapishanelere geçiş süreci hakkında bilgi verilmiş ardından Akşehir hapishanesinin durumu incelenmiştir.

1. Osmanlı Devleti'nde Hapishanelerin Islahı Konusunda Yapılan Düzenlemeler

Osmanlı Devleti'nde modern anlamda hapishanelerin kurulması 19. yüzyılın sonlarında olmuştur. Ancak dönem Avrupa'sıyla da paralel gelişen suç ve ceza anlayışındaki³ değişiklikler Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile hız kazanmıştır.⁴ Burada Osmanlı Devleti'nin hapishane ve ceza

kaymakamın görevden alınmasını istiyordu. Dilekçe üzerine vilayetten gönderilen emir sonucunda iki tüccarı tutuklayan memur hakkında soruşturma açılmıştı. BOA, DH.MKT., 2898/54, lef: 1 ve 5.

³ Hapishanenin ortaya çıkışında Merkantilist ve Calvinist anlayış etkilidir. Bu anlayışa göre yaşamın temeli çalışmaktır. Calvinistlere göre dilencilik ve yoksulluk bir tür günahdır ve yoksullar çalışmaya teşvik edilmelidir. En temelde iktisadi kaygıların bulunduğu görülen bu anlayış, özellikle 30 yıl savaşları sebebiyle 17. yüzyılın ortalarında oluşan iş gücü kaybını önlemeyi hedef alır. Demirbaş, 2010: 13. Bu anlayış çerçevesinde 1555'te Londra'da Bridgewel adıyla açılan ıslahevi Avrupa'nın ilk hapishanesi kabul edilir. Burada yağmacılık yapan serseriler, fahişe ve dilenciler cezalandırılırdı. Artuk ve Alşahin, 2015: 153. Bridgewel'i 1596'da Amsterdam, 1605'te Copenhagen, 1608'de Bremen, 1613'te Antwerp, 1622'de Lyon ve Madrid 1624'te Stockholm takip etti. Amerika'da ise ilk hapishane 1773'te açıldı. İlk eyalet hapishanesi ise 1820'de Connecticut'ta açıldı. Yıldız, 2015: 92. Sanayi devrimiyle birlikte artan iş gücü ihtiyacı, otorite açısından nüfusu daha değerli kılmıştı. Bu anlayış doğrultusunda hapishaneler, düzeni ve üretimin devamlılığını sağlamak konusunda otoritelerin destekçisi olmuştu. Şen, 2007a: 207.

⁴ İngiltere'de 18. yüzyılın ikinci yarısında, sivil toplum örgütlerinin talepleri doğrultusunda, mahkûmların hayat

infaz sistemindeki ıslahatlarından önce mahbes kavramı iyi anlamak gerekir. 19. yy sonlarında ortaya çıkan ve suçlunun cezalandırılması ve ıslahının sağlanarak topluma kazandırılması üzerine temellenen (Foucault, 1992: 338) modern anlamdaki hapishane kavramından oldukça farklı olarak mahbesler, suçlunun cezasını çekebileceği dört tarafı kapalı binalardır. Bu bakımdan herhangi bir mekân birer mahbes olarak kullanılabilirdi. Bu mekânlar genellikle ev⁵, kale⁶, zindan⁷, mescit gibi yerlerle çeşitli devlet görevlilerinin konaklarının alt katlarıydı. (Şen, 2007b: 6) Diğer taraftan mahbes, tutuklunun kaçmasına engel olacak şekilde elleri ve ayaklarını bağlayarak hareket etmesinin önüne geçen zincir, bukağı, tomruk⁸ ya da prangayı da ifade eder (Yıldız, 2012: 9). Bu bağlamda dönemin ceza anlayışı daha çok bedene yöneliktir. Otoritenin varlığını tehlikeye sokacak durumların önüne geçilmesi için de suçlunun infazı genellikle halk önünde yapılarak ibret olması sağlanırdı (Aksu, 2010: 61-63; Yıldız, 2012: 9; Foucault, 1992: 330). Bu ceza anlayışı içinde Osmanlı Devleti'nde de en çok kullanılan cezalandırma yöntemleri idam, sürgün, kürek⁹, teşhir, mallara el koyma, pranga¹⁰, kalebentlik¹¹ gibi cezalardı (Şen, 2007b: 4).

19. yy başlarında zindan, kale, kürek gibi cezalandırma yöntemleri yavaş yavaş terk edilmeye başlandı. Osmanlı Devleti'nin Batılılaşma hareketlerinin bir etkisi olarak değişen ceza sisteminde ilk adım mehterhane olarak kullanılan İbrahim Paşa Sarayı'nın bir kısmının 1831'de cezaevine dönüştürülmesi oldu. Böylelikle İstanbul'daki çoğu zindan kapatıldı ancak taşradaki kale ve burçların zindan olarak kullanılması devam ediyordu. (Zorba, 2023: 37)¹² 1839'da Tanzimat Fermanı'nın ilanıyla birlikte belirli hakların devlet tarafından garanti altına alınmış olması ceza sisteminde bazı değişiklikleri beraberinde getirdi. Bundan sonra devlet, "kanunsuz suç ve ceza olmaz ilkesini"¹³ benimseyerek cezanın standardizasyonu yönünde çalışmalara başladı. Bu anlayış çerçevesinde 1840'ta çıkarılan ilk ceza kanunnamesiyle kürek, sürgün ve kısa

şartlarının iyileştirilmesi ve sağlık hizmetlerinden yararlanmalarına yönelik düzenlemeler yapılmıştı. Rusya ve Mısır'da ise reformlar Osmanlı Devleti'yle eş zamanlıydı. Devletin merkezî gücünü artırma politikasıyla paralellik gösteren bu reformlar, Osmanlı bürokrasisinin suç ve suçluya olan bakış açısındaki değişimin bir sonucudur. Şen, 2007a: 203-204.

⁵ Özellikle taşrada imam ve muhtar evleri kadın mahkûmlar için kullanılan yerlerdir. Karaca, 2010: 154.

⁶ Bu konuda bir örnek: Çelik, 2014: 253-260.

⁷ Osmanlı Devleti'nin klasik ceza sistemi içinde önemli denilebilecek bir yere sahip olan zindanların en meşhurları Yedikule, Tersane ve Baba Cafer zindanlarıdır. Subaşının kontrolünde olan bu zindanlar kendi içinde hiyerarşik bir düzene sahiptir. Güney, 2024: 116.

⁸ 4-5 m uzunluğunda 40-50 cm eninde baştan sona ortadan ikiye ayrılan ağaç kütüktür. Bir tarafı vidalı ya da kilitlenebilir. Büyüklü küçüklü 8-10 çift ayak yerine suçluların ayakları geçirilerek kilitlenir ve böylelikle suçlunun kaçması engellenir. Tomrukların kullanılarak sorgulama yapılan tevkifhanelere de "tomrukhane" adı verilir. Şen, 2007b: 7-14.

⁹ Donanmanın büyümesiyle birlikte artan kürekçi ihtiyacını karşılayanın bir yolu olarak uygulanan örfi bir cezadır. İpşirli, 2019: 112.

¹⁰ 16. yüzyıldan itibaren Osmanlı ceza sistemi içinde yer alan pranga cezası ilk kez 1840 ceza kanunnamesine yapılan zeyilde yer almıştır. 1851 kanunnamesinde çok sayıda maddede bahsi geçen pranga 1858 kanununda sadece iki maddede geçmektedir. Saner, 2007:169 ve 173.

¹¹ 18. Yüzyıldan itibaren sıklıkla kullanılan kalebentlik, sürgün cezasından sonra en çok uygulanan cezaydı. Erim, 1984: 81.

¹² Bundan başka İstanbul'da 1839-1845 yılları arasında Tersane-i Amire Zindanı, Babiâli Tomruğu, Bab-ı Seraskerî Tomruğu, Ticarethâne-i Amire Hapishanesi ve Tophane-i Amire Hapishanesi bulunmaktaydı. Karaca, 2010: 154.

¹³ Bu ilke, doğrudan ceza hukukunun oluşturulmasıyla ilgilidir. Bu ilkeyle kanunda açıkça suç olarak belirtilmeyen bir fiilden dolayı kimseye bir yaptırım uygulanamaz. Böylelikle otoritenin keyfiliği ortadan kalkar. Osmanlı Devleti'nde bu ilkenin benimsenmesiyle birlikte padişah örfi ceza verme yetkisinden de vazgeçmektedir. Tanör, 2009: 89; Eşitli, 2013: 229.

süreli hapis cezaları yeniden düzenlendi. (Bozkurt, 2012: 262) Burada belirtmekte fayda var ki bu ceza kanunnamesi halktan ziyade devlet memurlarının işlediği suçlara yönelik bir düzenlemeyi kapsamaktaydı. Ancak kanun hükümlerinin uygulanması noktasında “*dağdaki bir çobanla bir vezirin eşit tutulacağı*”nın söylenmesi (Demirel, 2010: 6) kanun önünde eşitlik ve bağlayıcılık anlayışı getirmesi bakımında önemlidir.¹⁴ 1850 yılına kadar bazı hafif suçlar “değnek vurma” cezası ile cezalandırılırken bu tarihten itibaren bu ceza yerine hapis cezası verildiği görülür. Böylece artık bedene yönelik şiddet yerine nefsin ıslahı ön plana çıkar (Bilirli, 2019: 893; Demiryürek, 2019: 18). Zamanla 1840 ceza kanunnamesinde görülen eksiklikler 1851 ve 1858 kanunnameleriyle tamamlanmaya çalışılmış, suçların içerikleri ve kapsamlarıyla ilgili düzenlemeler yapılarak cinayet, cünha ve kabahat suçları yeniden düzenlenmişti.¹⁵ Bunun sonucu olarak hapishane anlayışı da değişti. Tanzimat’la başlayan düzenlemeler, Islahat Fermanı’nda yer alan bir madde ile hapishanelerin ıslahına ve cezaların sınırlarının belirlenmesine yönelik çalışmalarla devam etti.¹⁶ Bu maddeye bağlı olarak 1856 yılı Osmanlı bütçesinde hapishaneler için de ödenek ayrıldı. Aslında Islahat Fermanı’nda düzenli şekilde gelir gider kaydının tutulmasıyla ilgili bir madde yer almıştı. (Çakır, 2012: 59-60) Bu doğrultuda 1856 yılı bütçesi hazırlanırken hapishanelerin ıslahı için o yılın bütçesinde giderler hanesine “*hapishaneler için tertib olunan*” başlığı altında iki buçuk milyon kuruş ödenek ayrıldı. 1859 yılı bütçesinde meblağ azaltılsa da (bu sefer 500.000 kuruş) bu durum Osmanlı yönetiminin hapishanelerin ıslahı konusunda kararlı olduğunu göstermesi açısından önemlidir. (Güran, 1989: 60 ve 69; Yıldız, 2012: 172)

Hapishane ıslahına yönelik çalışmalarda İngiliz elçisi Canning’in Osmanlı ülkesindeki hapishanelerin durumuna yönelik yaptığı araştırmalar etkili oldu. Canning 1850’de Osmanlı ülkesinde yer alan konsoloslara 30 soruluk bir anket göndererek bulundukları bölgelerdeki mahbeslerin durumuyla ilgili bilgileri büyükelçiliğe göndermelerini istemişti. Konsoloslardan gelen bilgilerle Haziran 1851’de “*Memorandum on Improvment of Prison in Turkey*” başlıklı bir rapor yayınladı. Raporda mahbeslerin kirli, havasız, rutubetli ve ısıtma problemlerinin olduğundan, sağlık ve güvenlik açısından yetersizliğinden ve özellikle gayrimüslim mahkûmlar için ibadet yerlerinin eksikliğinden bahsediliyordu.¹⁷

Canning’in raporu, Osmanlı Devleti’nin Tanzimat Fermanı’nda taahhüt ettiği sözleri yerine getirmediğini gösterdi (Yıldız, 2012: 110-111). Bundan sonra devlet adamları hapishane ıslahına yönelik çalışmalarına hız verecekti. Bu doğrultuda 1855’te Meclis-i Tanzimat’ta bir toplantı düzenlenerek hapis cezası ve hapishanelerin ıslahına yönelik düzenlemeler görüşüldü.

¹⁴ 1838’de yayınlanan bir ceza kanunnamesiyle askerî sınıf için siyaseten katl kaldırılmıştır. 1840 Kanunnamesi ise siyaseten katl cezasının padişah iradesine bağlı olması hükmünü kaldırarak bu yetkiyi mahkemelere vermiştir. Şentop, 2004:28.

¹⁵ Diğerlerine göre daha sistematik hazırlanan 1858 Kanunnamesi 68 yıl geçerli olmuştur. Burada suçlar cinayet, cünha ve kabahat olarak sınıflandırılmasının yanında ammeye yönelik, şahıslar aleyhine işlenen ve kabahatler şeklinde tayin edilmiştir. Cinayet suçları için idam, hapis, müebbet veya muvakkat kürek ve kalabentlik, sürgün, rütbe ve memuriyetten mahrumiyet; cünha suçları için 1 haftadan 3 yıla kadar hapis, muvakkat sürgün, memuriyetten tard ve para cezaları; kabahat suçları içinse 24 saatten 1 haftaya kadar hapis ile 100 kuruşa kadar para cezaları öngörülmüştür. Poyraz, 2022: 303; Schull, 2007: 219.

¹⁶ Islahat Fermanı’nın ilgili, kısmı şöyledir: “*hukûk-ı insaniyyeyi hukûk-ı adalet ile tevîf etmek için mazanne-i sû’i olanların ve yâhûd tedibât-ı cezaiyyeye müstehak bulunanların haps ve tevokiflerine mahsus olan kaffe-i mahbes ve mahal-i sâirede usûl-i hapsiyyenin mümkün mertebe müddet-i kalîle zarfında ıslahına mübaşeret olunması...*” Karal, 2001: 262; Aydın, 2022: 179.

¹⁷ Raporun sonucu hakkında detaylı bilgi için bkz: Yıldız, 2012: 110-161.

1856'da meclis bünyesinde bir komisyon oluşturularak İstanbul ve taşradaki hapishanelerin ıslahını müzakere etmek üzere Londra'dan bir uzman getirtilmesine karar verildi. Danışman olarak gelen Binbaşı Gordon'un 1857'de hazırladığı rapor, Osmanlı ceza infaz sistemindeki kapatma yerlerini ilk kez hapishane başlığı altında toplamaktaydı. (Yıldız, 2012: 179) 1858'de Meclis-i Tanzimat'ta yapılan toplantıda suçluların adil bir şekilde yargılanması, cezaların kanunlarla belirlenip uygulanması gibi konular görüşüldü. Bu toplantıdaki en önemli konu ise bir kişi suçunun ispat edilinceye kadar suçlu olarak değil de zanlı olarak mahkûmlardan ayrı bir yerde gözetim altında tutulması gerektiği idi. (Şen, 2007b: 20)

1858 Ceza Kanunnamesi'nde hapis cezasına daha fazla yer verilmiş olması infaz kurumu olarak hapishanelerin varlığını zorunlu hâle getirmişti (Demirkol, 2012: 21). Gordon'un sunduğu proje ve çizdiği resimler sonucunda İstanbul'da bir tevkifhane ve buna mahsus bir hastane yapılmasına karar verildi. Nitekim Osmanlı bürokratları için bu reform zanlılarla mahkûmları ayırmaktan ibaretti. Bab-1 Zaptiye bünyesinde inşa edilecek yeni tevkifhaneyi ikinci derecede ıslah ve tedip mahbesleri izleyecekti. Eylül 1859'da ise taşradaki ilk hapishane Yanya'da açıldı.¹⁸

1859'da çıkarılan Muhakemat Nizamnamesi'nin 27. maddesine göre hapishane şartlarını düzeltmek, sağlık koşullarını iyileştirmek, mahkûmların maddi sıkıntılarını gidermek ve bu konuda gerekli gördükleri düzenlemeleri Babîâlî'ye bildirmek üzere Zaptiye Müsteşarı ile Divan-ı Zaptiye Reisi görevlendirildi (Çelik, 2008: 604; Bozkurt, 1996: 109-112; Demirkol, 2012: 21). 1865'te Zaptiye Müşirliği tarafından çıkarılan bir talimatnameyle mahkûmlar kayıtlarının ne şekilde tutulacağı, mahkûmlara verilecek eşyalar, temizlik kuralları, yemeklerin ve teneffüs vakitlerinin belirlenmesi ile yeteneklerinin bulunduğu sahalara göre sanat işleriyle meşgul olmak gibi günlük hayatlarını düzenleyecek kurallar belirlenmişti (Yıldız, 2012: 253-258).

1871 yılına kadar devlet birkaç küçük teşebbüste bulunsa da modern anlamda hapishaneye geçiş Sultanahmet Meydanı'nda inşa edilen Hapishane-i Umûmî'nin açılmasıyla oldu.¹⁹ Hapishanenin açılışına sadrazam ve diğer devlet adamları katılmış, birkaç gün de halkın görebilmesi için ziyarete açık tutulmuştu. Şüphesiz bu durum Batılılaşmanın ve bu doğrultuda 13 yıl önce Meclis-i Tanzimat'ta alınan kararların kısmen uygulanmış olmasının somut deliliydi.²⁰ Hapishane-i Umûmî'nin açılmasını 1876'da Hapishane Gardiyanları Nizamnamesi takip etti. (Demirel: 2007: 258) 1876 yılından sonra hapishane reform süreci hız kazandı. İstanbul ve taşrada bulunan hapishane binalarını modernize edilmeye çalışıldı. Ayrıca mahkûmların eğitimleri ve meslek kazanmalarına yönelik programlar uygulamaya koyuldu. (Karaca, 2010: 74-75; Bilirli: 2018a: 74; Aydın, 2022: 179)

Artan mahkûm sayısı hapishane reform sürecini zorlaştırıyordu. Hapishane-i Umûmî'nin açılmasından itibaren sadece üç yıl içinde mahkûm sayısı büyük oranda artmış, başa çıkılmaz hâle gelmişti.²¹ Özellikle ağır suçlularla siyasi suçluların bir arada tutulması neredeyse

¹⁸ Yanya'da eski mahbes terk edilerek 38.000 kuruşa yeni bir hapishane inşa edilmişti. Yıldız, 2012: 190-196.

¹⁹ Osmanlı bürokrasisi hapishane reformunu ciddiyetle ele alıyordu. Hatta bu konuda diğer ülkelerde yapılan faaliyetleri takip etmekteydiler. 1872'de Londra'da düzenlenen ceza kongresini izlemekle yetinseler de 1890'da St. Petersburg'daki kongreye katılımcı göndermişlerdi. Demirel, 2001: 11-15.

²⁰ Dönemin ünlü gazetecilerinden Basiretçi Ali Efendi hapishanenin açılmasını Osmanlı Devleti'nin medeniyet yürüyüşü olarak nitelendirir. Yıldız, 2012: 275-276.

²¹ Hapishane-i Umûmî'de ve İstanbul'da bulunan diğer tevkifhanelerde bulunan mahkûm sayıları için bkz: Yıldız, 2012: 316-317.

imkânsızdı. (Yıldız, 2012: 290) Bu sebeple hapishanelerdeki izdihamın önüne geçebilmek için daha önceleri uygulanan “sülûsân affı” kaidelerine uygun olmak üzere cezalarının üçte ikisini tamamlayan mahkûmların kalan cezalarının affedilmesini öngören bir düzenleme yapıldı.²² Dahiliye Nezareti’nin teşebbüsüyle yapılan düzenlemede sülûsan affına uygun olarak Hapishane-i Umûmî’de cezalarının büyük bir kısmını tamamlamış ya da müebbed ve 15 sene küreğe mahkûm edilmiş yaşı 75-80’e gelmiş kişilerle hasta olup elden ayaktan kesilen mahkûmlar ve küçük meblağdaki borçlarından dolayı mahkûm olanların cezaları affedildi. Bunu diğer af düzenlemeleri takip etti. (Yıldız, 2012: 303) 20. Yüzyılın ilk yarısında itibaren sıklıkla kullanılan bu uygulama ferdî ya da toplu aflardan ayrı olarak uygulanmaktaydı (Bilirli, 2018a: 74).

Hapishanelerle ilgili düzenlemeler yapılsa da şikâyetler devam ediyordu. Adliye Nezareti’ne yapılan şikâyetler mahkemelerin yavaş çalışması, davaların sürekli ertelenmesi ve adliye çalışanlarının görevlerine gelmedikleri yönündeydi. Özellikle mahkemelerdeki bu sarkmalar nedeniyle tutukluluk süreleri uzuyor bu da hapishanelerdeki yoğunluğu arttırıyordu. 1879’da çıkarılan Teşkilat-ı Mehakim Kanunu ve Usûl-ı Muhakemat-ı Hukukiye Kanunu’yla adliye memurlarının çalışma saatleri ve mahkeme süreçleri düzenlendi. (Demirel, 2010: 117-119) Aynı yıl çıkarılan Usûl-ı Muhakemat-ı Cezaiyye Muvakkatı’nın *Fasl-ı Sâni* olarak adlandırılan ikinci kısmı hapishane ve tevkifhanelerle ilgiliydi.²³ 11 maddeyi kapsayan bu bölümde hapishane ve tevkifhane memurlarının yetki alanları, görevleri ve mahkûmlarla olan iletişimleri açıkça belirlenmişti. Buna göre hapishanelerde mahkûm ve tutukluların hapishaneye geldikleri tarih ve suçları gibi bilgilerinin bulunduğu defterler düzenli olarak tutulacak ve üç ayda bir yetkili kişilerce hapishaneler teftiş edilecekti. Mahkûmlara karşı gösterilecek her türlü şiddet kesin bir dille yasaklanmıştı. Ayrıca İstanbul’da Zaptiye Nazırı, taşrada ise valiler mahkûmlar ve hapishanelerle ilgili her türlü tedbiri almakla yükümlüydü. (Gökçen, 1994: 281-282; Güney, 2024: 120) Bundan bir sene sonra 20 Mayıs 1880’de çıkarılan ve kısaca Hapishane Nizamnamesi olarak bilinen *Memalik-i Mahrusa-yı Şahanede Bulunan Tevkifhane ve Hapishanelerin İdare-i Dahiliyelerine Dair Nizanmaneme* ile hapishanelerin idaresi, hapishane görevlileri ve mahpusların durumu detaylıca ele alınmıştı. (Yıldız, 2012: Temel, 2009: 112; Demirel, 2010: 291) 97 maddeden oluşan bu nizamnameye göre hapishane ve tevkifhanelerin yönetim birimi bir müdür, bir başkâtip, bir başgardıyan, gerektiği kadar kâtip, gardıyan ve kadınlar için nisa gardıyanı ile doktor, ihtiyaca göre hastane hademesi, bir imam ve gayrimüslimler için ruhani bir memurdan oluşmaktaydı. (Demirel, 2010: 292) Yine bu kanunla hükümlü ve tutuklular birbirinden ayrı tutulmasına, 18 yaş altı mahkûm ve tutuklularla kadınlar için ayrı koğuşların sağlanmasına, kadın koğuşları için kadın gardıyan bulundurulmasına, mahkûmların dışarıyla ilişkilerinin düzenlenmesine, hükümlülere çalışma zorunluluğu getirilmesine ve hapishane ve tevkifhanelerin yiyecek

²² Aslında bu tür uygulamalar daha önce de yapılmaktaydı. Örneğin yedişer sene küreğe mahkûm edilen ve İstanbul’da Tersane-i Amire’ye konan 3 kişinin verdiği dilekçeyi inceleyen Meclis-i Vala bu kişilerin cezalarının üçte ikisini çektiğini göz önünde bulundurarak tahliyelerine karar vermişti. Aynı şekilde bazı özel durumlarda da cezasının üçte ikisini çeken hafif suçlardan ceza alan kişilerin affedildiği görülür. Örneğin Sultan Abdülmecid’in doğum günü vesilesiyle Tersane-i Amire Zindanı, Babiâli ve Bab-ı Seraskeri tomrukları ile Ticarethane-i Amire hapishanelerinde tutulan borçlu aceze ve fukaralar ile hafif suç mahkûmları tahliye edilmişti. Diğer örnekler için bkz: Yıldız, 2012: 298dn-299dn.

²³ 1879’da Haziran’ında Teşkilat-ı Mehakim Kanunu, Usûl-ı Muhakemat-ı Hukukiye Kanunu, Usûl-ı Muhakemat-ı Cezaiyye Muvakkatı, Mahkeme Harç Tarifesi, Mekavelat Muharirliği Nizamnamesi gibi kanunlar ardı ardına çıkarılmıştı. Usûl-ı Muhakemat-ı Cezaiyye Muvakkatı’nın 249. Maddesine göre ceza davalarında dava vekili (avukat) tutma gücü olmayanlara mahkeme bir dava vekili tayin etmeliydi. Demirel, 2011: 85.

ihtiyaçlarının devlet tarafından karşılanmasına karar verilmişti. Hapishanelerin Adliye Nezareti'ne bağlı bir kurum hâline getirildiği bu nizamnameyle memlekette yapılacak hapishaneler de iki gruba ayrıldı. Birincisi her kaza, liva ve vilayet merkezinde bulunacak hapishaneler; ikincisi ise umumi hapishanelerdi. (Şen, 2007b: 32-33). Kaza hapishaneleri kabahat ve cünhadan dolayı üç aya kadar mahkûm olanlar için, liva hapishaneleri üç yıla kadar hapisle cezalandırılanlar için, vilayet hapishaneleri ise üç yıl ceza alanlar için kullanılacaktı. Umumi hapishaneler beş yıldan fazla kürek cezasına çarptırılanlara mahsus olacaktı. Uygun olan yerlerde açılacak umumi hapishaneler arasında gerekli görüldüğü takdirde mahkûm nakli olabilecekti (Demirel, 2010: 293).

2. Akşehir Hapishanesi

1880 Hapishane Nizamnamesi ile her kaza, liva ve vilayette bir hapishane açılması öngörülmüştü. Ne var ki devletin içinde bulunduğu mali bunalım sebebiyle bu pek mümkün değildi. Bu sebeple mevcut mahbeslerin tamiri ya da hapishane kullanımına uygun binaların kiralanması devlet açısından daha uygun bir seçenek olarak görüldü. Akşehir mahbesi de tamir edilen taşra hapishanelerinden biriydi.

Akşehir hapishanesinin yeri konusunda elimizde farklı bilgiler mevcuttur. Mart 1912 tarihli bir belgeye göre hapishane hükümet konağının alt katında ve kadın tevkifhanesiyle birlikte beş odadan oluşmaktadır. Bu belge hapishane gardiyanının maaşına zam istemek için yazdığı bir dilekçedir. Bu sebeple belgede kendi çalışma şartlarını anlatmak adına mübalağa yapmış olma ihtimali yüksektir (BOA, DH.MB..HPS..., 85/55) çünkü aynı gardiyan Kasım 1914'te yazdığı başka bir yazıda hapishaneyi yine hükümet konağı altında konumlandırmış ancak bu sefer hapishanenin üç oda ve bir avludan ibaret olduğunu ifade etmiştir (BOA, DH.MB..HPS..., 151/79). Dahiliye Nezareti'nin hapishaneler hakkında detaylı bilgi istediği emre cevaben yazılan Şubat 1914 tarihli başka bir belgeye göre hapishane hükümet konağının müstemilatında yer alır ve dört odadan ibarettir. Burada hapishanenin yeri hakkında sorulan soruda geçen "*hükûmet konağı dâhilinde veya hâricinde ve hükûmet dâ'iresi müstemilatında mı?*" ifadesi gereğince hapishanenin hükümet konağı yakınında bir müstemilat olduğu şeklinde cevap verilmiştir. (BOA, DH.MB..HPS.M..., 10/15, lef: 1-11). Mayıs 1916 tarihli belgede ise hapishanenin yeri hakkında en net bilgi verilir. Hükümet konağının bitişiğinde²⁴ olduğu söylenen hapishaneye ait bir de plan bulunmaktadır ki planda nisa hapishanesiyle birlikte dört oda olduğu görülür²⁵ (BOA, DH.MB..HPS...,157/31, lef: 1).

1880 Nizamnamesi sonrası yapılacak hapishaneler için bölge yöneticilerine gerekli fizibilite çalışmalarını yapmaları ve plan/projelerin hazırlanması emredildi. Bu emir üzerine diğer taşra memleketlerinde olduğu gibi Akşehir'de de gerekli çalışmalar başlatıldı. Ancak 1888'de hazırlanan bu ilk proje, yönetmeliğe uygun bulunmadığı gerekçesiyle reddedildi (BOA, DH.MKT., 1579/107). 1912 yılında iki ayrı proje hazırlandı. İlk projede Akşehir için 40 erkek ve 10 kadın mahkûm olmak üzere 50 kişi kapasiteli bir hapishane yapılmasının yeterli olduğu söylenmişti.²⁶ Ancak daha sonra hesaplamalarda hata yapıldığı, şimdi bile hapishanede 90- 100

²⁴ Bu bilgiyi destekleyenler belgeler için bkz: BOA, ML.EEM., 923/51, lef:1; BOA, DH.MB..HPS..., 162/79, lef: 12.

²⁵ Hapishanenin planı için bkz: Ek 2.

²⁶ İlk keşifnameye göre yapılmak istenen hapishanenin yeri için bkz: Ek 3.

mahkûmun olduğu tespit edilmişti. 50 kişilik bir hapishanenin ilerleyen zamanlarda ihtiyaca cevap vermeyeceği açıktı. Aslında keşifname yapılırken bir önceki yıl baz alınmıştı. Ne var ki 1911'de olan kolera salgını nedeniyle hapishanede az sayıda mahkûm bulunmaktaydı (BOA, DH.MB..HPS..., 36/17, lef: 1 ve 2). Yapılan ikinci projede ise 1912 yılı verileri baz alındı. Buna göre kadın-erkek 100 kişilik yeni hapishane için 157.106,5 kuruşa ihtiyaç vardı. Bu meblağın 140.994 kuruşu inşaat masrafı, 16.112,5 kuruşu ise satın alınacak arsaların bedeliydi.²⁷ Gelen emre göre yapılan bir diğer araştırma ise eski hapishanenin tamirine yönelik ihtiyaçların belirlenmesiydi. Buna göre yeni bir hapishane yapılmayıp eski hapishane tamir edilecekse bunun için gereken miktar ise 42.000 kuruştı. Üstelik mahkûmlar varken tamirat olamayacağı için mahkûmların başka bir yere nakledilmesi gerekiyordu ki bu meblağa mahkûmların nakil bedelleri eklenmemişti (BOA, DH.MB..HPS...,146/28, lef: 4).

Konya Vilayeti'ndeki 26 hapishane ve tevkifhanenin tamiri veya yeniden yapılması için yaklaşık iki milyonluk ödenek tahsis edildi. Böylece Akşehir hapishanesinin de acil olan ihtiyaçları giderilmeye çalışıldı.²⁸ Bu tamiratlardan yaklaşık altı yıl sonra Adliye Nezareti müfettişleri tamir edilen hapishaneleri teftiş ederek bir rapor hazırladılar. 1908 tarihli raporda içlerinde Akşehir hapishanesinin de bulunduğu sekiz hapishanenin²⁹ talimatlara uygun olmadığı, küçük olduğu, sağlık koşulları açısından yetersiz bulunduğu ve durum düzeltilmediği sürece mahkûmların burada kalmasının mümkün olmayacağı belirtiliyordu (BOA, DH.TMIK.S.,72/78). Konya Valisi ise vilayet kapsamındaki bütün hapishanelerin tamiratının yapıldığı söylüyordu. Üstelik en son tamiratlar daha geçen sene yapılmıştı. Müfettiş raporlarında bahsi geçen yerlere yapılacak yeni bir tamirat için elinde ödenek kalmadığından yakınan vali, 1.665.900 kuruşluk ödenek talep ediyordu. Hapishanelerin iyileştirilmesi konusunda kararlı olan hükümet ise bu talebi onaylamış ve gerekli miktarın Konya emvalinden karşılanmasını emretmişti (BOA, DH.TMIK.S.,73/61, lef:1).

Akşehir hapishanesi tekrar tamir edilse de 1910 yılında meydana gelen bir firar olayı hapishanenin durumunu gözler önüne serer. Hapishanede bulunan iki mahkûm bulundukları koğuşun kapı eşiğini delerek firar etmişlerdir. (BOA, DH.İD..112/27, lef: 2) Bu olay hem güvenlik açısından hem de fiziki olarak hapishanenin büyük bir acziyet içinde bulunduğunu gösterir. Gerçekten de Akşehir hapishanesinin durumu vahimdi. Yapılan kontrollerde cünha, cinayet ve nisa koğuşlarının çatısındaki kırış ve döşemelerin çürüdüğü, yola bakan duvarlarla daha önce kireçle badana yapılmış olan koğuş aralarındaki duvarların yıkılmak üzere olduğu anlaşıldı. Bu hâlde mahkûmların burada tutulması günden güne zorlaşacağından bir an evvel yeni bir hapishane yapılması gerekiyordu (BOA, ML.EEM., 923/51, lef: 1). Nitekim kısa bir süre sonra koğuşlardan birinin yıkıldığı, hapishane çatısının ise çökmek üzere olduğu vilayete bildirildi.

²⁷ Yapılacak olan hapishanenin planı için bkz: Ek 1.

²⁸ Dahiliye Nezareti, Konya Vilayeti'nde yeniden yapılacak veya tamir edilecek toplam 26 hapishane ve tevkifhane için 1.900.000 kuruşluk ödenek çıkaracağını söylemesine rağmen henüz bu para yerine ulaşmamıştı. Konya Valisi ise aslında bu 26 hapishane için gereken miktarın 2.108.879 kuruş olduğunu, üstelik bu paranın zaten daha önce tamiri ve yapımı başlayan yerlere yeteceğini söylüyordu. BOA, DH.TMIK.S., 38/62. Gerekli olan meblağın daha sonra Dahiliye Nezareti'nden karşılanmak üzere Konya emvalinden ödenmesine karar verildi. BOA, DH.TMIK.S.,40/16.

²⁹ Sekiz hapishanenin yedisi Konya Vilayetine bağlı hapishanelerdi. Bunlar Akşehir, Nevşehir, Ürgüp, Arabsun, Develi, Bor ve Aksaray kazaları hapishaneleriydi. Diğer Hapishane ise Ankara'ya bağlı merkez vilayet hapishanesi idi. BOA, DH.TMIK.S., 72/18.

Acilen tamirat için 600 kuruşluk ödenek isteyen kaymakam, mahkûmların avluda barındırıldığını söylüyordu (BOA, DH.MB.HPS..., 3/17; BOA, DH.MB.HPS..., 3/27, lef: 1).

Hapishane neredeyse her yıl bir tamirat geçiriyordu. 1915'te Akşehir Kaymakamı'nın yazdığı bir dilekçede kadın ve erkek hapishanesi arasındaki duvarların tehlikeli bir hâlde olduğu ve acilen güçlendirilmesi gerektiği yazmaktaydı ki bunun için 3024,5 kuruşa ihtiyaç vardı (BOA, DH.MB..HPS..., 9/3, lef: 2). Yine hapishanenin banyo ve tuvaletlerinin tamirine 250 kuruş, su künklerinin tamiri için 1250 kuruş harcanmıştı (BOA, DH.MB..HPS..., 14/68, lef: 2). Bu küçük çaplı tamiratların dışında büyük meblağların harcanıldığı tamiratlar da yapıldı. Bunlardan biri 1916 yılındaydı. Hapishanenin hafif cezalı mahkûmlara mahsus koğuşunun iç duvarları ve çatısının yeniden inşa edilmesi için 18.832 kuruş ödenek çıkarıldı. (BOA, DH.MB..HPS..., 157/31, lef: 3) Bundan üç yıl sonra hapishaneye 19.509 kuruş ödenekle büyük bir tamirat daha yapıldı (BOA, DH.MB..HPS..., 55/35, lef: 8). Aynı yıl Akşehir'le birlikte Bozkır, Ereğli ve Ilgın hapishanelerinin tamiri için 60.958 kuruşluk başka bir ödenek daha vilayete gönderildi (BOA, DH.MB.HPS..., 15/67, lef: 2). Bu meblağın 4250 kuruşu Akşehir hapishanesi için kullanıldı (BOA, DH.MB.HPS..., 15/67, lef: 11).

Ne var ki yapılan bütün tamiratlar geçici bir çözüm sunuyordu. 1919'da Akşehir belediye kalfasının son tamirat için gönderdiği ihtiyaç listesinin epey kabarık olması yapılan tamiratların neredeyse hiçbir etkisi olmadığını göstermekteydi. Buna göre koğuşların avlu tarafına bakan duvarları yıkılmak üzereydi. Bunların iki metre kadar taşla örülerek çatıya kadar olan kısmının kireçle badana yapılması gerekiyordu. Odaların arasındaki bölme duvarlar yeniden inşa edilmeliydi. Ayrıca cinayet koğuşuyla cünha ve nisa hapishanelerinin iç duvarları tamamen kara çamurla sıvanarak üzerine iki veya üç kat kireçle badana yapılmalıydı. Yine hapishanenin cadde tarafının toprak ve genelde de çamurlu olmasından kaynaklanan rutubeti yok etmek için buraya bir kaldırım yapılması elzemdi. Hapishanenin çatısı ise otlarla kaplı olduğundan bu otlar temizlenip yerine çorak toprak dökülmeliydi. Hapishanenin suyollarında da çatlaklar vardı ve bu durum avluda sızıntıya neden olmaktaydı. Yine su mihrabının da tamir edilmesi gerekiyordu (BOA, DH.MB..HPS..., 55/35, lef: 9).

Bu listenin bu kadar uzun olması daha önce yapılan tamiratların ne kadar yetersiz kaldığını gösterir. Hapishane o kadar eskiydi ki tamir edilmek yerine yenisinin yapılması daha mantıklı bir seçenektir. Konya Valisi de 90-100 kadar mahkûm ve tutuklunun bulunduğu Akşehir'e yeni bir hapishane yapılmasının lüzumundan bahsediyordu.³⁰ Akşehir'in ticari konumu nedeniyle şehre sürekli yabancıların gelip gittiğini söyleyen valiye göre hapishaneler birer medeniyet göstergesi olduğundan bu gibi yerlerde yeni hapishaneler yapılması hem siyasi hem de idari açıdan zorunluydu. Aslında vilayetdeki bütün hapishanelerin durumu çok kötüydü ancak *takdîmü'l ehem ile'l-mühim* kaidesinden dolayı Akşehir diğerlerinin önüne geçmekteydi (BOA, DH.MB..HPS..., 36/17, lef: 1 ve 2). Ancak devletin içinde bulunduğu mali durum yeni bir hapishane yapılmasına imkân tanımıyordu. Üstelik Balkanlarda başlayan savaş da devletin maliyesini iyice zora sokmuştu. Bu sebeple tamirlerle hapishanenin fiziki şartları iyileştirilmeye çalışıldı.

³⁰ Belgede mahkûm sayısı 19 olarak geçse de bu rakamın bir önceki yıl olan 1911'de yaşanan kolera salgını döneminde olduğu, salgın sebebiyle mecburiyetten mahkûm fazladan mahkûm celbi yapılmadığı ve aslında hapishanede 90-100 kadar mahkûm bulunduğu ifade edilir. Düzeltilmiş belge için bkz: BOA, DH.MB..HPS..., 146/28, lef: 4.

Osmanlı yönetimi hapishanelerin ıslahı için büyük gayret içinde olsa da bazen gerekli olan tamiratlar bürokratik sebeplerden dolayı zamanında yapılamıyordu. Bürokrasinin bu ağır yapısı şöyle seyreliyordu: Akşehir istediği ödenek için valiliğe yazıyor, vali elinde ödenek varsa gönderiyor, yoksa Dahiliye Nezareti'ne durumu iletiyordu. Dahiliye Nezareti ise Maliye Nezareti'ne ödenek çıkarılmasını yazıyor, eğer kabul edilirse ödenek çıkıyordu. Bu bürokratik aşamalar sebebiyle yaşanan gecikmelerin en çarpıcı örneği, Akşehir Kaymakamı'nın Haziran 1912'de yazdığı dilekçeye Şubat 1913'te cevap verilmesidir. Mahkûmların koşullar yıkıldığı için avluda yatırıldığını ve acil olarak tamire ihtiyacı olduğunu raporlayan kaymakama (BOA, DH.MB.HPS..., 3/17) ihtiyacı olan 600 kuruş aylar sonra gönderilmişti (BOA, ML.EEM., 968/2). Bu sırada mahkûmların nerede barındırıldığını ise bilemiyoruz. Durumun vahametinin farkında olan Dahiliye Nezareti ise Akşehir hapishanesi gibi olan yerlerin mümkün mertebe tamiri için Konya Vilayeti'ne 10.000 kuruş gönderilmesini Maliye Nezareti'nden istemişti (BOA, DH.MB.HPS..., 3/27, lef: 2).

Bununla birlikte gönderilen tahsisatların hapishaneler için kullanılıp kullanılmadığı da merkezî yönetim tarafından sorgulanıyordu. Örneğin Konya Valisi Mart 1912'de Akşehir hapishanesi için 500 kuruş ödenek çıkarılması istemiş, buna karşılık Maliye Nezareti önceki sene 4500 kuruş ve bu yıl da 2500 kuruş gönderildi diyerek bu miktarın ancak Sadaret tarafından onaylanırsa çıkarılabileceğini söylemişti. Durumu ayrıca Dahiliye Nezareti'nden araştıran Maliye, gönderilen paranın hapishaneler için kullanıldığına dair Konya Valisi'nden de bir yazı istiyordu (BOA, ML.EEM., 923/51, lef: 5 ve 7).

Diğer taraftan tamirat için yapılan hesaplamalarda da zaman zaman hatalar çıkıyordu. Bazen istenen meblağın yapılacak olan tamirata yeterli gelmeyeceği, bazen de fazla hesaplandığı belirlenmekteydi. Örneğin kadın ve erkek hapishaneleri arasındaki duvarların güçlendirilmesi için istenen 3006 kuruşun yapılacak olan tamirata yetmeyeceği söylenerek miktar artırılmış ve 3024,5 kuruş Akşehir'e gönderilmişti (BOA, DH.MB..HPS..., 9/3, lef: 3). Bir başka örnekte de yine duvar ve çatının yapımı için istenen 19.657 kuruş çok bulunmuş ve tamirat için gereken miktarın yanlış hesaplandığı bu sebeple de 1120 kuruşluk indirimle 18.832 kuruş gönderileceği bildirilmişti (BOA, DH.MB..HPS..., 157/31, lef: 3 ve 4).

Her iki durumda da devletin üst kademelerinin her dilekçeyi detaylıca incelediği ve hapishaneler için yapılacak tamiratları takip ettiği anlaşılmaktadır. Gönderilen paraların yerine ulaşip ulaşmadığı, nerelere kullanıldığı, tamiratları gerçekleştiren hapishanelerin son durumlarının nasıl olduğu gibi konular merkezden gönderilen yazılarla sürekli gözetim altındadır.³¹

18 Ocak 1912'de Osmanlı hükümeti devrinin en büyük istatistiki çalışmasını başlattı. Dahiliye Nezareti'ne bağlı Hapishaneler İdaresi Müdüriyeti hapishanelerin fiziki durumları, kira mı yoksa devlete ait bir binada mı olduğu, binanın bulunduğu arazinin değeri, hapishane çalışanlarının kimler olduğu, hapishanelerdeki mahkûmların sayısı, cinsiyetleri, etnik kökenleri, medeni hâlleri, okur yazarlıkları, eğitim durumları, meslekleri, hangi suçtan ceza aldıkları ve mahkûmiyet süreleri, ne işle meşgul oldukları gibi soruları içeren detaylı bir anket hazırladı

³¹ Dahiliye Nezareti, Hüdavendigâr Vilayetine gönderdiği bir telgrafta hapishaneler tahsisatından gönderilen paranın Karahisar-ı sahip mutasarrıflığınca alınmadığını, bu paranın akibetinin ne olduğunu sormaktadır. Sofuoğlu, 2010:164-165.

(Schull, 2007: 212). Buna göre Akşehir hapishanesinden de bilgi istendi. Hükümete ait bir binada olan hapishane, temelleri taş ve üzeri toprak olan harap, gayr-ı mazbut ve sağlık koşulları açısından yetersizdi. Bu bakımdan hapishane hiçbir suretle mahkûmların tutulmasına uygun değildi. Üç erkek ve bir kadın koğuşı olan hapishanede 1 Aralık 1913 tarihi itibarıyla 89 erkek ve 8 kadın olmak üzere toplam 97 mahkûm ve tutuklu bulunuyordu (BOA, DH.MB..HPS..., 10/15, lef: 1-11). Koğuşların 15-20 kişilik odalar olduğu düşünüldüğünde bu sayı oldukça fazlaydı.³² 1917'de bu sayı 13'tü. Bunun 10'u erkek, 3'ü kadın mahkûmdu (BOA, DH.MB..HPS..., 162/79). Hapishanenin bulunduğu arazi ise 250-300 kuruş değerindeydi (BOA, DH.MB..HPS..., 10/15, lef: 1-11).

Akşehir hapishanesinin oldukça kalabalık olduğu anlaşılır. Aralık 1913 tarihinde Konya Vilayeti'ne bağlı diğer kazalarda olan mahkûm ve tutuklu sayılarını vermek bir karşılaştırma olması açısından iyi olacaktır. Bu tarihlerde Karaman hapishanesinde 79 tutuklu ve mahkûm bulunmaktaydı (Güney, 2024: 126). Ereğli hapishanesinde 46, Beyşehir hapishanesinde 36, Bozkır hapishanesinde 55, Seydişehir hapishanesinde 52, Ermenek hapishanesinde 38 kişi vardı (BOA, DH.MB..HPS.M..., 10/15, lef 1-2/1-8). Yine Mut hapishanesinde sadece 4 kişi bulunuyordu (Dağ, 2022: 174). Bu hapishanelerin çoğunda kadın mahkûm ve tutuklu ise yoktu. Akşehir'de ise hem erkek hem de kadın mahkûm ve tutuklu sayısı oldukça fazlaydı.

Buna rağmen her hapishanede olması beklenen müdür, kâtip, doktor, çamaşırcı gibi görevliler Akşehir hapishanesinde yoktu. Sadece bir gardiyani olan hapishanenin bütün işlerine gardiyan İsmail Efendi-zâde Mustafa Fehmi Efendi bakmaktaydı (BOA, DH.MB..HPS..., 162/79). Hatta Mustafa Fehmi Efendi 1912'de yazdığı dilekçede hapishanenin çok kalabalık olduğundan bahisle hem resmi işlemlerle hem de diğer işlerle ilgilendiğini bu yüzden de çok zorlandığını yazmıştı. Buna karşılık aldığı 150 kuruş maaşla kendi geçimini sağlayamadığından zam istiyordu (BOA, DH.MB..HPS...,85/55). Mustafa Fehmi Efendi'nin maaşının 1920'de 600 kuruş olduğu görülür (BOA, DH.MB..HPS.M...,42/62, lef: 3). Bu bilgiler doğrultusunda Mustafa Fehmi Efendi'nin uzun yıllar gardiyanlık görevini yürüttüğü anlaşılır.

Dahiliye Nezareti'nin istediği bilgilerden biri de mahkûm sayılarıydı. Dört aylık dönemler hâlinde yapılan yoklamalar nezarete gönderilerek mahkûm sayısı bildirilirdi. Buna göre Akşehir hapishanesinde 1911 senesinde 19 mahkûm vardı. Bu sayı 1912'de 90-100 kişiye çıkmıştı. Önceki yıl olan kolera salgını mahkûm celbinin az yapılmasına neden olmuş böylece hapishanedeki mahkûm sayısı az tutulmuştu (BOA, DH.MB..HPS..., 146/28, lef: 4). 1913'te mahkûm sayısı 60-70 kişi civarındaydı (BOA, DH.MB..HPS...,96/28). Bu tarihe kadar hapishanedeki mahkûmların suçları hakkında herhangi bir bilgi elimizde mevcut değil. Ancak 1914 sonrasında hem dönemlik yoklamalar hem de suçların dağılımına ulaşabiliyoruz.³³ Buna göre 1914 sonunda Akşehir hapishanesinde mahkûm sayısı neredeyse yarı yarıya azalmıştı. İkinci yoklamada tutuklular arasında yer alan bir kadın tutuklu ise salıverilmişti.³⁴ 1915 sonunda 48 mahkûm ve

³² Ülke genelindeki neredeyse bütün hapishanelerde mahkûm sayısının fazlalığından yakınılr. Asır Gazetesi'nde yer alan bir habere göre Serez Hapishanesindeki mahkûm ve tutuklular "balık istifi" şeklinde köhne bir yerde tutulmaktadır. Bkz: Öztunç, 2020: 123.

³³ Yoklamalar Rumi takvimin başlangıcı olan mart ayıyla birlikte başlıyordu. Mart-haziran dönemi birinci yoklama, temmuz-ekim dönemi ikinci yoklama ve kasım-şubat dönemi üçüncü yoklama dönemi idi. Her dönemin birinci ayının ilk günü yoklama yapıldı. Yıllara göre yoklamada mevcut mahkûm ve tutuklu sayıları için bkz. Ekler kısmı tablolar.

³⁴ Bkz. Ek 4, Tablo: 1.

tutuklu mevcuttu.³⁵ 1916'nın son yoklama kaydı elimizde yok. Bu sebeple tam olarak sayıyı bilemesek de diğer yoklama dönemlerine göre mevcut neredeyse yarı yarıya azalmıştı. Ancak 10 kişiyle en fazla kadın tutuklunun olduğu yıl 1916'dır.³⁶ 1917 yılının son yoklamasına göre hapishanede 37 kişi bulunuyordu.³⁷ 1918'in temmuz-ekim döneminde mahkûm ve tutuklu sayısı 59'a çıksa da son yoklama döneminde sayı 25'e düşmüştü.³⁸ 1920'de ise hapishanede 22 tutuklu ve 1 mahkûm olmak üzere toplamda 23 kişi vardı (BOA, DH.MB..HPS.M..., 41/32, lef: 1-9).

Mahkûm ve tutukluların suç türleri incelendiğinde hapishanede hiç cinayet mahkûmu yoktu. Ancak 1915 ve 1918 yıllarında cinayetten tutuklu olanlar vardı. Bunların daha sonra mahkûm olarak kayıtlarda bulunmaması başka hapishanelere nakillerin olduğunu gösterir. Hapishanede bulunanlar çoğunlukla cünha suçundan dolayı hapisteydiler. 1917 yılında Sadaretten gelen yazıda hapishanelerde on sekiz yaşından küçük mahkûm olup olmadığı, varsa isimleri ve hangi suçlardan mahkûmiyet aldıkları sorulmuştu. Bu tarihte Akşehir hapishanesinde on sekiz yaşından küçük bir erkek mahkûm bulunuyordu. 15 ay ceza alan şahsın tahliyesine iki ay kalmıştı ancak ne ismi ne de mahkûmiyet sebebi belirtilmemişti (BOA, DH.MB..HPS..., 158/63, lef: 3). Akşehir'de verilen bu yüzeysel bilgiye karşın Burdur hapishanesi detaylı bilgiler vermiş, her mahkûmun isimleriyle beraber suçlarını da yazmıştı (BOA, DH.MB..HPS..., 158/63, lef: 2). Aynı şekilde Karaman hapishanesinde de mahkûmların isim ve bilgileri detaylıca verilmişti (Güney, 2024: 141-142). Yukarıda bahsedildiği üzere Akşehir hapishanesinde sadece Gardiyan Mustafa Fehmi Efendi'nin olduğunu ve iş yükünü göz önüne alırsak bu durum olağan karşılanabilir.

Akşehir hapishanesinin fiziki durumu düşünüldüğünde mahkûm ve tutuklu sayısı dönem dönem kapasitesinin üzerindedir. Genel olarak hapishanelerin kalabalık olması devleti bazı çareler aramaya mecbur etmişti. Bu çarelerden biri zaman zaman çıkarılan aflardı. Ekim 1918'de çıkarılan bir afla cezalarının üçte ikisini tamamlayanlar tahliye edilecekti. Bu kararlar Akşehir, Karaman, Ilgın, Devrek, Bartın, Zonguldak, İskilip, Kırşehir ve Karahisar-ı Şarki hapishanelerinden toplam 58 kişi tahliye edildi. Bu kişilerden beşi Akşehir hapishanesindendi (BOA, DH.MB..HPS.M..., 35/61, lef: 1). Akşehir hapishanesinin 1918 yılı Kasım-Şubat yoklamasına baktığımızda bir önceki yoklama dönemi olan Temmuz-Ekim dönemine göre yarı yarıya azaldığı görülür³⁹ (BOA, DH.MB..HPS..., 79/4, lef: 2; BOA, DH.MB..HPS.M..., 37/51, lef: 11).

Kaza hapishanelerindeki yoğunluğu azaltmanın bir diğer yolu olarak da 24 saatten bir haftaya kadar mahkûm olanların nahiye merkezlerinde cezalarını tamamlamaları ön görülmüştü. Böylece hapishanelerde kalabalık sebebiyle oluşan hastalıklar da önlenmiş olacaktı. Ayrıca yaz aylarında sıcaklıkların artması, kalabalık olan hapishanelerde mahkûmlar açısından zorlayıcı bir durumdu. Akşehir hapishanesinde de 60-70 kadar mahkûm ve tutuklunun bulunuyordu. Ayrıca hapishanenin sağlık koşulları açısından yetersiz olması mahkûm sağlığını da tehlikeye atmaktaydı. Diğer taraftan kazanın büyük olması mahkûmların toplanmasını zorlaştırıyor, bu da haklarında mahkûmiyet kararı verilen kişilerin işlemlerinin yapılmasını

³⁵ Bkz. Ek 4, Tablo: 2.

³⁶ Bkz. Ek 4, Tablo: 3.

³⁷ Bkz. Ek 4, Tablo: 4.

³⁸ Bkz. Ek, 4, Tablo: 5.

³⁹ Ayrıca bkz: Ek 4, Tablo: 5.

geciktiriyordu. Aynı zamanda merkez kazaya uzak olması sebebiyle 24 saatten 1 haftaya kadar ceza alan ahali yalnız merkeze gidip gelmek için bile bir hafta yol gidiyordu. Uzun yolculuklar sebebiyle jandarma vakit kaybediyor bu da zaten sayıca az olan jandarmanın işlerini zorlaştırıyordu. Gerek jandarmayı bu yükten kurtarmak gerekse hükümlülerin biran evvel cezalarını tamamlamaları açısından kısa süreli verilen bu cezaların nahiye merkezlerinde infazının gerçekleşmesi pratik bir yöntem olacaktı. Bu kararla Akşehir hapishanesinde 60-70 civarında olan sayı neredeyse yarıya düşmüştü (BOA, DH.TMIK.M., 24/64, lef: 2). Bu kararın alınmasındaki bir başka neden de mahkûmların nakilleri sırasında meydana gelen firarların önüne geçmekti. Uzun süren yol boyunca mahkûmun yanında genelde sadece bir jandarma bulunuyordu. Yetersiz personel sebebiyle cinayet suçluları bile tek bir jandarmaya teslim ediliyordu. Yalnız olan jandarmanın bir anlık dalgınlığından ya da yorgunluğundan faydalanan mahkûm firar ediyordu. Bazen de jandarma ve mahkûm para karşılığı anlaşıyor böylece mahkûm salıveriliyordu. Firarın sebebinin araştırılması ve mahkemece bir karara bağlanması ise başka sorunlara yol açıyordu ⁴⁰ (BOA, ŞD., 1760/5).

Alınan bütün bu kararlara rağmen hapishanelerde kapasitenin üstünde mahkûm ve tutuklu bulunuyordu. Üstelik tutuklu ve mahkûmların ayrı koşullarda tutulması emredilmişken hâlâ daha bir aradaydı. Bu konuda Akşehir Kaymakamı bazı teşebbüslerde bulunsa da hapishanede bulunan koşulların yetersiz olması sebebiyle bir sonuç elde edilememişti (BOA, DH.MB..HPS..., 151/79; BOA, DH.MB..HPS.M..., 41/32, lef: 1-9). Bu soruna hızlıca çözüm bulabilmek için Ermeniler tarafından terkedilen ve hapishane olarak kullanılabilecek evlerin olup olmadığı sorulmuştu. Ne var ki bu soruya Akşehir'le birlikte Karaman ve Sultaniye'den de herhangi bir cevap verilmedi. Konya Valisi'nin tekrar yazdığı emirde bu araştırmanın hemen yapılması ve varsa buraların nisa hapishanesi olarak kullanılması isteniyordu. Böylece Akşehir hapishanesinin yoğunluğu azaltılacaktı (BOA, DH. MB.HPS.M..., 25/19).

Akşehir hapishanesinin sorunlarından biri de temizlik ve hijyen şartlarına uygun olmamasıydı. Mahkûm sağlığını tehlikeye atan bu durum karşısında hapishanenin sürekli uyarıldığı görülür. 1913'te Adliye Nezareti tarafından yapılan teftişte hapishanenin *temizlikten külliyyen mahrum ve sağlık koşullarına mugayir olduğu* ifade edilmiş ve durumun acilen düzeltilmesi emredilmişti. Adliye Nezareti durumu ayrıca Dahiliye Nezareti'ne bildirerek görevlilere telgraflar gönderilmesini ve durumun ciddiyetinin anlatılması istemişti (BOA, DH.MB..HPS..., 72/18, lef: 1 ve 2). Ne var ki gardiyan Mustafa Fehmi Efendi durumun abartıldığını düşünmekteydi. Fehmi Efendi hapishanenin sağlık koşulları açısından iyi durumda olmadığını kabul etmekle beraber odaların badana edilerek sorunun halledileceği kanısındaydı (BOA, DH.MB..HPS..., 151/79). Daha sonra yapılan bir teftişte Fehmi Efendi'yi doğrular nitelikte bir rapor hazırlanacaktı. Raporu hazırlayanlar ise İtilaf Devletleri'ne ait teftiş kuruluydu.

I. Dünya Savaşı sonrası imzalanan Mondros Mütarekesi'nin dördüncü maddesi İtilaf Devletleri'ne mensup savaş esirleri, Ermeni esir ve tutukluların İstanbul'da toplanarak teslim edilmesini içeriyorsa da uygulamada durum farklıydı. İtilaf Devletleri kurdukları teftiş

⁴⁰ Akşehirli İbrahim yetersiz personel yüzünden bir cinayet zanlısını tek başına Konya'ya götürmek zorunda kalmış, mola yerinde İbrahim'in uyuyakalmasından yararlanan mahkûm kaçmıştı. Sonrasında İbrahim mahkemeye çıkarıldı. İfadesinde nakledilecek mahkûmun aslında bir cinayet zanlısı olduğunu öğrenince tek başına götürmek istemediğini ancak çavuşun yanına kimseyi vermediğini ve mecbur bırakıldığını söyleyecekti. İbrahim'in mahkemedeki ifadeleri için bkz: BOA, ŞD. 1760/5.

heyetleriyle başta İstanbul olmak üzere diğer yerlerdeki hapishaneleri kontrol edeceklerdi. Bu teftiş heyetine eşlik etmek üzere Dahiliye Nezareti Hapishaneler Umum Müdürlüğü Kavanin ve Nizamat Kalemi Müdürü Bekir Bey görevlendirildi. Böylece İstanbul başta olmak üzere İzmit, Bilecik üzerinden Konya'ya ulaşan hat üzerindeki hapishaneler teftiş edilecekti⁴¹ (Baran, 2008: 158-161). Bu hapishaneler arasında Akşehir hapishanesi de bulunuyordu. 26 Ocak 1920'de Akşehir'e gelen heyet hapishanenin genel durumu hakkında bilgi edinmişti (BOA, DH.MB..HPS..., 165/6, lef: 14). Teftişler sonrası hazırlanan raporda hapishanenin yeterince geniş olduğu ancak daha bakımlı olması gerektiği ifade edilmişti. Özellikle iç duvarların badanaya ihtiyacı vardı, zeminler ise kirliydi. Bundan başka herhangi bir sorun bulunmuyordu (BOA, DH.MB..HPS.M..., 41/32, lef: 1-9).

Hapishanedeki mahkûmların yiyecekleri nasıl temin ettikleri de başka bir meseleydi. Hapishanenin bulunduğu yere göre yiyecek temini bazen hapishane mutfağından ya da aracı bir kurum vasıtasıyla temin edilmekteydi. Bazen de bölgede bulunan bir hayır kurumu bu işi üstlenirdi. Ancak Akşehir'de bunların hiç birinin olmadığı görülüyor. Bir mutfağı olmayan hapishanede mahkûmlar, kendi imkânlarıyla yiyecek temin ediyorlardı (BOA, DH.MB..HPS..., 162/79, lef: 12). Bu durum ise mahkûmların üzerinde maddi bir yüke sebep oluyordu. Hapishanedeki çoğu mahkûm nafakaya muhtaçtı (BOA, DH.MKT., 2010/33). Aslında 1880 Nizamnamesi mahkûmların ceza süreleri boyunca yeteneklerine göre bir işte istihdam edilmelerini söylüyordu. Nizamnamenin dördüncü bölümü mahkûmların kamu hizmetlerinde çalıştırılmalarına dair şartları içermekteydi. Hatta mahkûmlara çalışma zorunluluğu getirilmişti⁴² (Göktepe, 2023: 936). Ancak Akşehir hapishanesinde mahkûmların herhangi bir işte çalışmadığı görülür. Bu konuda istenen bilgilere göre kamu işlerinde, hapishanenin kendi işlerinde ya da özel siparişlerin yapımı gibi işlerde çalışan mahkûm yoktu. Yine Dahiliye Nezareti bazı mahkûmların istihdamını sağlamak için ceza Kanunu'nun 48. maddeden 67. maddeye kadar olan kısmından⁴³ ceza alan siyasi mahkûmlar hariç cezalarını tamamlamaya altı ay kalmış çiftçi ve yol tamircilerinin olup olmadığını sormuştu. Ancak Akşehir hapishanesinde bu mesleklere sahip mahkûm olmadığı bildirilmişti (BOA, DH.MB..HPS..., 162/79, lef: 12).

Sonuç

Hükümet konağının bitişiğinde yer alan Akşehir hapishanesi oldukça eski ve harap hâlde olan bir binadan ibaretti. Hapishanede dört oda erkek mahkûmlara ve bir oda da kadın mahkûmlara ayrılmıştı. Ancak kadın mahkûm ve tutuklular ya çok azdı ya da hiç yoktu. Sadece

⁴¹ Teftiş edilen hapishaneler Bursa, Adapazarı, İzmit, Gebze, Bilecik, Eskişehir, Ankara, Kütahya, Afyon Karahisar, Akşehir, Ilgın ve Konya hapishaneleriydi. BOA, DH. MB..HPS.M..., 41/32, lef: 1.

⁴² Nizamnamenin 69. maddesi hiçbir mahkûmun işsiz bırakılmayacak şekilde bir işe yerleştirilmesini söylerken 71. maddesi çalışma zorunluluğu getirmekteydi. 16-19. maddeler ise mahkûmların istihdamı konusunda hapishane müdürlerini görevlendirmekteydi. Göktepe, 2023: 933-936. Yine 72. madde mahkûmların elde ettiği gelirin yarısının kendilerine harcanan yemek ve kıyafet masrafları için ayrılmasını ve kalan yarısının da mahkûmlara verilmek üzere hapishane yönetimi tarafından saklanmasını öngörüyordu. Aydın, 2022:191.

⁴³ 1858 Ceza Kanunu'nda 48. ve 67. Maddeler; düşmanla her türlü iş birliği yapmak, devlete ait resmi bilgileri sızdırmak, isyan etmek, halkı devlet aleyhine silahlandırmak ve isyana teşvik etmek, mühimmat depolarına zarar vermek gibi Osmanlı Devleti'nin iç ve dış güvenliğine yönelik suçları ve cezalarını kapsamaktadır. Büyük oranda cezalar idam ve küreğe konulmaktır. Kanun maddeleri için bkz: Kayapınar, 2024: 179-180.

1916'da kadın mahkûm sayısı diğer yıllara göre büyük oranda artmıştı. Diğer zamanlarda bir ya da iki kişi olan mahkûm ve tutuklu sayısı o yıl on bire çıkmıştı. Üstelik on kişi hüküm giyen kadınlardı. Kadın mahkûm ve tutuklu olmadığında ise koğuş erkek mahkûmlara tahsis ediliyordu. Böylelikle erkek hapishanesindeki yoğunluk azaltılmaya çalışılmıştı.

Oldukça eski olduğu anlaşılan hapishanenin sık sık tamirat geçirdiği görülür. Akşehir'den gönderilen dilekçelerde duvarlarının yıkıldığı, çatısının çöktüğü, su künklerinin kırıldığı gibi şikâyetler yer alıyordu. Bürokrasinin ağır işleyen yapısı sebebiyle bazen acil olan tamirat işine hemen başlanamıyordu. Bu durumdan en çok mağduriyet yaşayanlar ise mahkûm ve tutuklulardı. Böyle bir durumda mahkûmlar avluda tutuluyordu. Ancak hapishanenin neredeyse her yıl geçirdiği tamiratlar suya atılan imza gibi etkisizdi. Bu sebeple yerel yöneticiler Akşehir'e yeni bir hapishane yapılmasının gereğinden bahsediyordu. Bu amaçla yapılan keşifnamelere, plan ve projelere mali imkânsızlardan dolayı cevap verilememiş, yeni hapishane yapılamamıştı.

Mahkûmların ceza aldıkları suçlara bakıldığında hüküm giyenler genel olarak cünha ve kabahat suçu işlemişti. Cinayetle suçlanan mahkûm Akşehir hapishanesinde bulunmuyordu. Ancak hapishanede cinayet suçu işleyip mahkemeyi bekleyenler yani cinayet tutukluları vardı. Bunlar da hüküm giydiklerinde başka yerlere naklediliyorlardı. Kadın mahkûm ve tutuklular ise sadece cünha suçundan hapishanede bulunuyordu. Tutuklu ve mahkûmların bir arada aynı koğuşlarda tutulması konusunda yapılan çalışmalar Akşehir hapishanesinde sonuç vermemişti. Bu durum hapishanede güvenlik problemlerine sebep oluyordu. Bu durumdan mahkûm ve tutuklular da şikâyetçiydi. Cinayet zanlılarıyla aynı koğuştaki olmanın can güvenliklerini tehlikeye attığını söylüyorlardı. Hafız Hasan Efendi'nin başına gelenler bunun en çarpıcı örneğiydi.

Osmanlı Devleti'nde ihtiyaç duyulan iş gücünün bir kısmı daha önceleri kürek cezasına çarptırılan mahkûmlardan sağlanıyordu. Tanzimat'la birlikte ceza kanunlarında yapılan değişikliklerle kürek cezası yerine hapis cezasına ağırlık verilmişti. Bu durum ise iş gücü kaybına neden olmuştu. Hem iş gücü kaybının önüne geçmek hem de cezasını tamamlayıp hapisten çıkan mahkûmların topluma adaptasyonunu kolaylaştırmak isteyen yetkililer hazırlanan Hapishane Nizamnamesi'yle mahkûmların yeteneklerine göre bir işte çalıştırılması zorunlu tutmuştu. Hapishanelere gönderilen anketlerle de bunun takibi yapılmıştı. Ancak Akşehir hapishanesindeki mahkûmlar herhangi bir işte çalışmıyordu. Mahkûmlara iş imkânlarının ayarlanması hapishane müdürlerinin görev ve sorumluluğundaydı. Akşehir'de bir hapishane müdürünün olmaması mahkûmların neden çalışmadıklarını açıklar. Zaten bu konuda gönderilen anketlere var-yok gibi kısa cevaplar verilmesi hapishanedeki personel yetersizliğinin kanıtı niteliğindedir.

Hapishanedeki tek görevli gardiyandı. Uzun yıllar bu görevi Mustafa Fehmi Efendi yürütmüştü. Diğer taşra hapishanelerinde gözlemlediğimiz müdür, kâtip gibi görevlilerin Akşehir hapishanesinde olmaması Mustafa Fehmi Efendi'nin iş yükünü artırıyordu. Bu durum ise hapishaneden firarların yaşanmasını ve diğer güvenlik sorunlarını beraberinde getiriyordu.

Akşehir hapishanesinin yaşadığı bir diğer sorun ise temizlik ve hijyen konusuydu. Yapılan teftişlerde en çok dile getirilen konu hapishanenin pis olması ve sağlık şartlarına aykırı bir hâlde bulunmasıydı. Hem Adliye Nezareti hem de valilikten gönderilen müfettişlerin raporlarında rastladığımız bu meselenin acilen düzeltilmesi emredilse de ilerleme kaydedilememişti.

Diğer taşra hapishaneleriyle benzer problemlere sahip olan Akşehir hapishanesinde istenilen düzenlemelerin yapılamadığı görülür. Kaza, vilayet ve merkez arasındaki yazışmalar çoğunlukla hapishanenin ihtiyacı olan tamiratlarla ilgilidir. Mahkûmların yaşadığı sıkıntılara dair yazışmalar ise neredeyse yoktur.

Çıkar Çatışması Beyanı

Makale kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Etik Beyanı

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. Etik Kurul izni ile ilgili; bu makalenin konusunu oluşturan çalışmanın yazarı ve hakemleri, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmişlerdir.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Osmanlı Arşivi

Dahiliye, Hapishaneler Müdüriyeti (BOA, DH. MB..HPS...): 152/32; 151/29; 85/55; 36/17; 3/17; 3/27; 96/28; 72/18; 151/79; 9/3; 14/68; 146/28; 160/48; 151/29; 114/22; 156/77; 157/36; 152/32; 157/31; 158/3; 158/63; 79/4; 162/79; 124/5; 15/67; 165/6.

Dahiliye, Islahat (BOA, DH. TMIK.S..) 38/62; 40/16; 72/78; 73/61.

Dahiliye, İdare (BOA, DH. İD..) 112/27.

Dahiliye, Mektubi Kalem (BOA, DH. MKT.): 2010/33; 1579/107; 2893/91; 2898/54.

Dahiliye, Muamelat (BOA, DH. TMIK.M..): 24/64.

Dahiliye, Müteferrik (BOA, DH. MB..HPS.M...): 10/15; 55/16; 21/4; 22/15; 25/19; 33/17; 33/80; 35/61; 55/35; 41/32; 42/62.

Maliye Nezareti, Emlak-i Emiriyye Müdüriyeti (BOA, ML.EEM.): 968/2; 923/51.

Sadaret, Umum Vilayat Evrakı (BOA, A.}MKT.UM): 331/71.

Şura-yı Devlet (BOA, ŞD.): 1760/5.

Araştırma ve İnceleme Eserler

Aksu Ş. (2010). Otorite-Yaşamaları İlişkisinde Hapishanenin Yeri. *Hapishane Kitabı*, (Ed. E. Gürsoy Naskalli & H. Oytun Altun), İstanbul, Kitabevi Yayınları.

Alim Baran T. (2008). Mütareke Döneminde İtilaf Devletlerinin Hapishaneler Üzerindeki Denetimi. *Belleten*, 72(263), 155-174.

Artuk M.E. & Alşahin M.E. (2015). Hapis Cezalarının ve Cezaevlerinin Tarihi Gelişimi. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 21/2, 297-338.

Aydın M. (2022). Tanzimat Sonrası Osmanlı Hukuk Siteminde Hapishane Koşulları Açısından Mahkum Hakları (1839-1920). *Adalet Dergisi*, 69, 175-212.

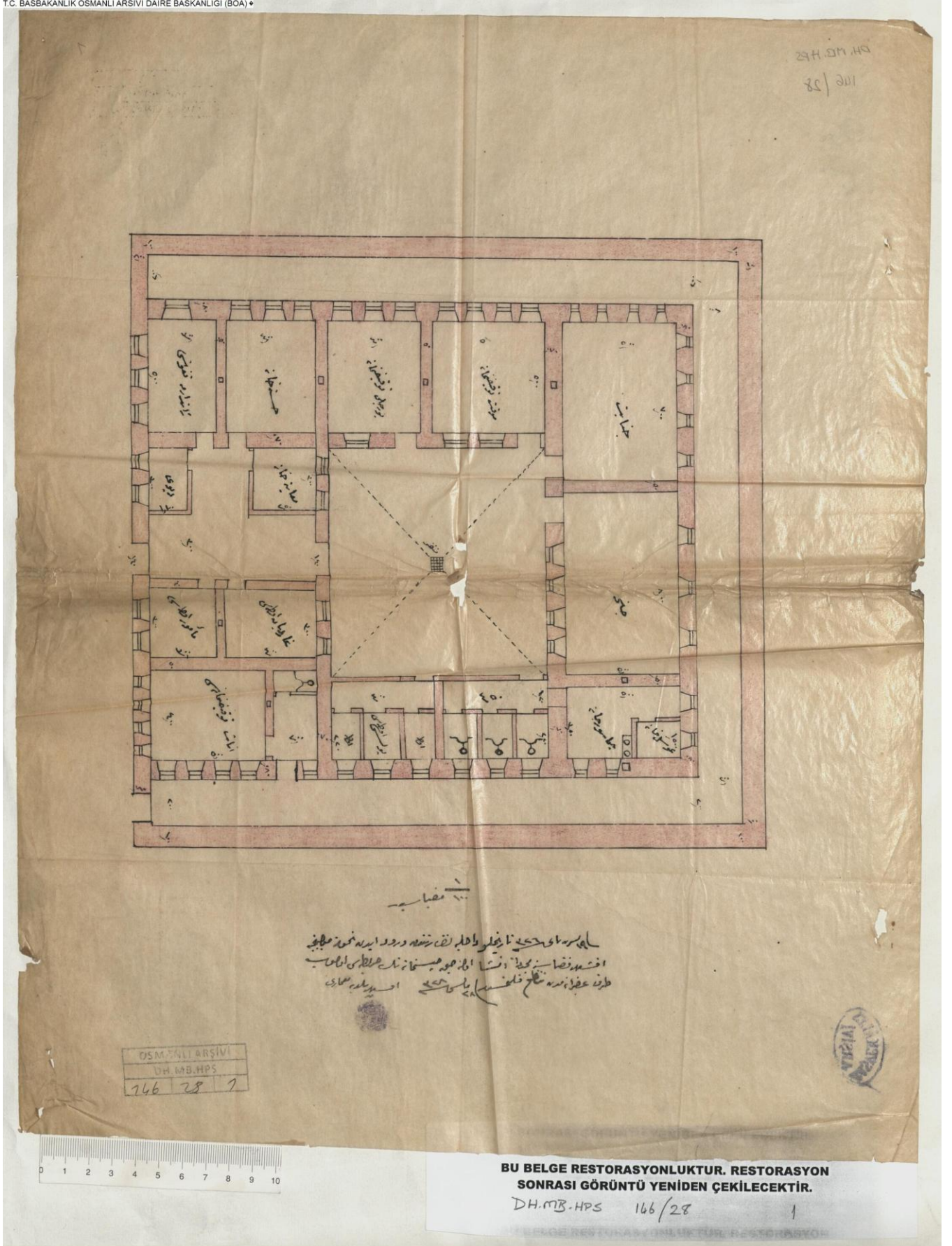
Bilirli T. (2018a), 20. Yüzyılın Başlarında Osmanlı Hapishaneleri Yozgat Örneği. *Sosyal Bilimler*

- Araştırmaları Dergisi*, 13/ 2, 71-96.
- Bilirli T. (2019). Son Dönem Osmanlı Taşra Hapishaneleri: Tokat Hapishanesi Örneği. *History Studies*, 11/3, 891-913
- Bozkurt G. (1996). Batı Hukukunun Türkiye’de Benimsenmesi, Osmanlı Devleti’nden Türkiye Cumhuriyeti’ne Resepsiyon Süreci (1839-1939), Ankara, Türk Tarih Kurumu.
- Bozkurt N. (2012). XX. Yüzyıl Başlarında Kütahya Hapishanesinin Genel Durumu. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5/21, 261-277.
- Çakır C. (2012). *Tanzimat Dönemi Osmanlı Maliyesi*. İstanbul, Küre Yayınları.
- Çelik N. B. (2014). Bodrum Kalesinin Hapishaneye Dönüştürülmesi ve Buraya Yapılan Sürgünler (1890-1914). *Uluslararası Her Yönüyle Bodrum Sempozyumu 30 Ekim-1 Kasım 2013*, (Ed. M. A. Erdoğan- A. Özgiray), C. I, İzmir.
- Çelik Y. (2008). Hapishane Tarihimizden bir Kesit: Üsküdar Paşakapısı Tevkifhanesi ve Mütareke Döneminde İşgali. *Belleten*, 72/264, 603-628.
- Dağ M. (2022). Osmanlı Taşrasında Bir Ceza İnfaz Kurumu: Mut Hapishanesi Örneği (1890-1920). *ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ETÜSBED)*, 15, 167-201.
- Demirbaş T. (2010). Hürriyeti Bağlayıcı Cezaların ve Cezaevlerinin Evrimi. *Hapishane Kitabı*, (Ed. E. Gürsoy Naskalli & H. Oturn Altun), İstanbul, Kitabevi Yayınları.
- Demirel F. (2001). 1890 Petersburg Hapishaneler Kongresi. *Toplumsal Tarih*, 89, 11-14.
- Demirel F. (2007). Osmanlı Hapishanesinin Gardiyanları. *Hukuk ve Adalet*, IV/9, 257-263.
- Demirel F. (2008). *Adliye Nezareti Kuruluşu ve Faaliyetleri (1876-1914)*, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Demirel F. (2011). Osmanlı Hukuk Sisteminde Adlî Yardım Kurumu, *OTAM*, 29, 83-92.
- Demirkol K. (2012). *II. Meşrutiyet Döneminde Edirne Vilayet Hapishaneleri*. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Sakarya.
- Demiryürek H. (2019). *Osmanlı Hapishaneleri (1913-1914)*. İstanbul, Babıali Kültür Yayıncılık.
- Erim N. (1984). Osmanlı İmparatorluğu’nda Kalebentlik Cezası ve Suçların Sınıflandırılması Üzerine Bir Deneme. *Osmanlı Araştırmaları*, S. 4, 79-99.
- Eşitli E. A. (2013). Suçların ve Cezaların Kanuniliği İlkesi. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 104, 225-246.
- Foucault M. (1992). *Hapishanenin Doğuşu*. Çev: M. A. Kılıçbay, Ankara, İmge Kitabevi.
- Gökçen A. (1994). 1296 (1879) Tarihli Usul-i Muhakemat-ı Cezaiye Kanun-ı Muvakkatı. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 4/1-2, 203-288.
- Göktepe K. (2023). Osmanlı Devleti’nde Mahkumların İmar ve İnşa Faaliyetlerinde İstihdamı (1840-1920). *Belleten*, 87 (310), 919-958.
- Güney N. B. (2024). Osmanlı’nın Son Döneminde Karaman Hapishanesi. *Yakınçağ Tarihine Dair Yazılar*, (Ed: Alpaslan Demir & H. Baha Öztunç), Konya, Kömen Yayınları.
- Güran T. (1989). *Tanzimat Döneminde Osmanlı Maliyesi: Bütçeler ve Hazine Hesapları (1841-1861)*. Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- İpşirli M. (2019). Kürek Cezası. DİA, C. EK-2 (Gözden Geçirilmiş 3. Basım), Ankara, 112-114.
- Karaca A. (2010). XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nde Fahişe Hatunlara Uygulanan Cezalar: Hapis ve Sürgün. *Hapishane Kitabı*, (Ed. E. Gürsoy Naskalli & H. Oytun Altun), İstanbul, Kitabevi Yayınları.
- Karal E. Z. (2001). *Osmanlı Tarihi*, C.V, TTK Yayınları, Ankara.
- Kayapınar M. M. (2024). *1858 Tarihli Osmanlı Ceza Kanunname-i Hümayunu’nun Kaynakları, Muhtevası ve Şer’i Hukukla Münasebeti*. Marmara Üniversitesi Basılmamış Yüksek

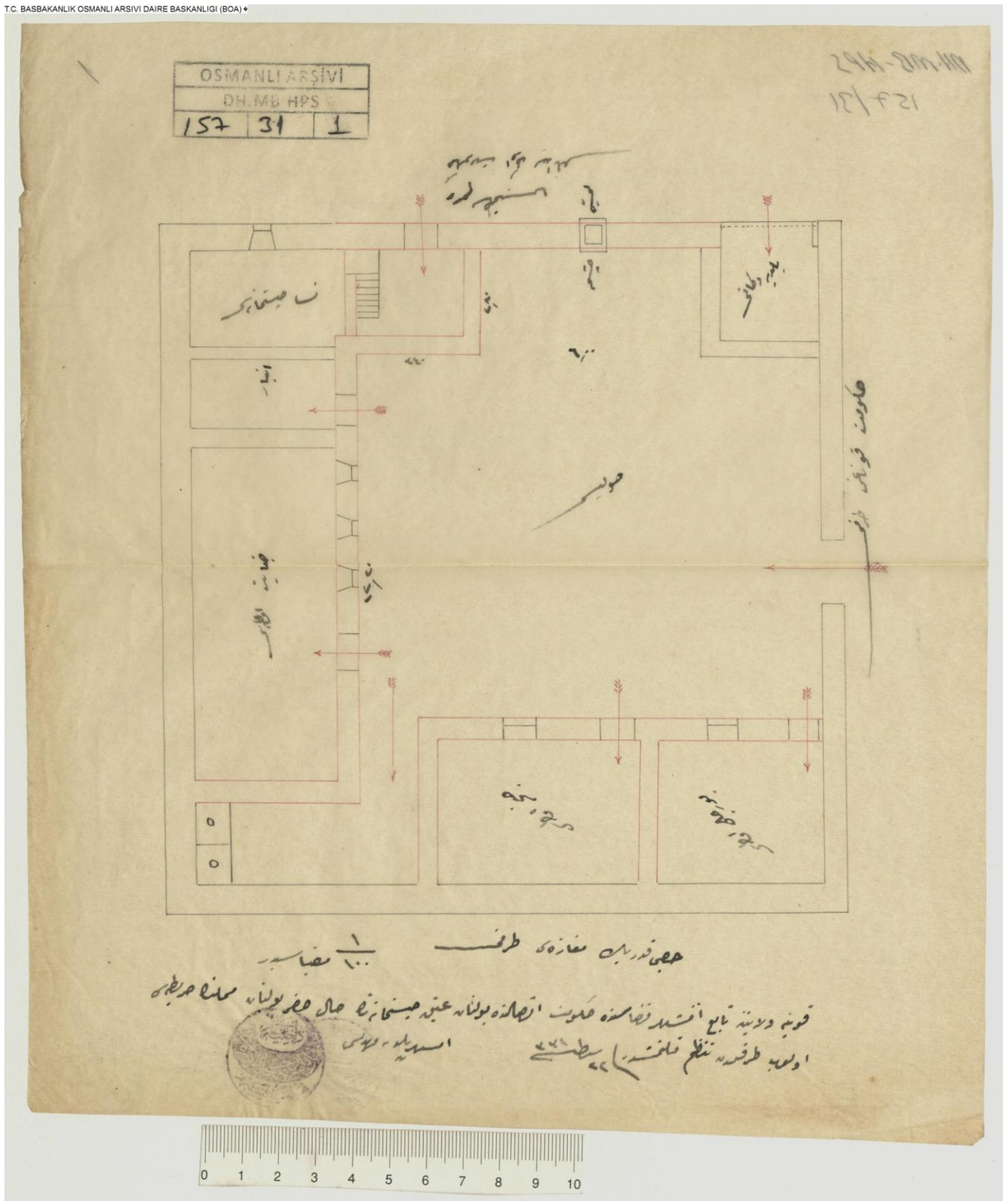
- Lisans Tezi, İstanbul.
- Öztunç H. B. (2020). *Rumeli: II. Abdülhamid Döneminde Bir Muhabirin Rumeli İzlenimleri (1896-1907)*, İstanbul, Kitabevi Yayınları.
- Poyraz Ö. (2022). Osmanlı İmparatorluğu'nda Ağır Cezaları Gerektiren Suç Sebepleri Üzerine Bir Tetkik (1839-1861). *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(3), 301-318.
- Saner Y. (2007). Osmanlı'nın Yüzlerce Yıl Süren Cezalandırma ve Korkutma Refleksi: Prangaya Vurma. *Osmanlı'da Asayiş Suç ve Ceza: 18-20. Yüzyıllar*, (Der: Noémi Lévy & Alexandre Toumarkine), İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Schull K. (2007). Tutuklu Sayımı: Jön Türklerin Sistemik Bir Şekilde İstatistikleri Toplama Çalışmaları ve Bunların 1911-1918 Hapishane Reformu Üzerine Etkileri. *Osmanlı'da Asayiş Suç ve Ceza: 18-20. Yüzyıllar*, Çev: Özlem Tuna, (Der. Noémi Lévy & Alexandre Toumarkine), İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Sofuoğlu E. (2010). Osmanlı Hapishanesinde Islah ve Firar Teşebbüsleri. *Hapishane Kitabı*, (Ed. E. Gürsoy Naskalli & H. Oytun Altun), İstanbul, Kitabevi Yayınları.
- Şen H. (2007a), Osmanlı'da Hapishane Mefhumu. *Osmanlı'da Asayiş, Suç ve Ceza: 18-20. Yüzyıllar*, (Der. Noémi Lévy & Alexandre Toumarkine), İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Şen Ö. (2007b), *Osmanlı'da Mahkûm Olmak Avrupalılaşıma Sürecinde Hapishaneler*. İstanbul, Kapı Yayınları.
- Şentop M. (2004). *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Hukuku Kanunlar- Tadiller- Layihalar- Uygulamalar*. İstanbul.
- Tanör B. (2009). *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*. İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- Temel M. (2009). XX. Yüzyıl Başlarında Menteşe Sancağı Hapishaneleri. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (26), 109-135.
- Yıldız G. (2012). *Mapusâne Osmanlı Hapishanelerinin Kuruluş Serüveni (1839-1908)*. İstanbul, Kitabevi Yayınları.
- Yıldız Ö. (2015). Osmanlı Hapishane Üzerine Bir Değerlendirme: Karasi Hapishanesi Örneği. *Akademik Bakış*, C. 9, S. 17(2015), s. 91-111.
- Zorba H.A. (2023). Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Antalya Hapishanesi'nde Tamir ve İnşa Faaliyetleri. *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 8/1, 34-88.

Ekler

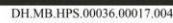
T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA) •

Ek 1: Yapılmak istenen yeni hapishanenin planı. BOA, DH.MB..HPS..., 146/28, lef: 1.

Ek 2: Eski hapishanenin planı. BOA, DH.MB..HPS...,157/31, lef: 1.

200

Ek 4: Yıllara göre mahkûm sayılarını gösteren tablolar.**Tablo 1:** 1914 yılı yoklamaları.

1914	1. Yoklama ⁴⁴						2. Yoklama ⁴⁵					
	Hükümlüler			Tutuklular			Hükümlüler			Tutuklular		
	Cinayet	Cünha	Kabahat	Cinayet	Cünha	Kabahat	Cinayet	Cünha	Kabahat	Cinayet	Cünha	Kabahat
Erkek	-	30	1	11	3	-	-	26	-	5	6	-
Kadın	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-
Toplam	-	30	1	11	4	-	-	26	-	5	6	-
	46						37					

Tablo 2: 1915 yılı yoklamaları.

1915	1. Yoklama ⁴⁶						2. Yoklama ⁴⁷						3. Yoklama ⁴⁸					
	Hükümlüler			Tutuklular			Hükümlüler			Tutuklular			Hükümlüler			Tutuklular		
	Cinayet	Cünha	Kabahat	Cinayet	Cünha	Kabahat	Cinayet	Cünha	Kabahat	Cinayet	Cünha	Kabahat	Cinayet	Cünha	Kabahat	Cinayet	Cünha	Kabahat
Erkek	-	23	10	5	-	-	-	13	2	1	10	-	-	24	-	5	13	-
Kadın	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-
Toplam	-	23	-	5	-	-	-	13	2	1	10	-	-	25	-	5	18	-
	28						26						48					

Tablo 3: 1916 yılı yoklamaları.

1916	1. Yoklama ⁴⁹						2. Yoklama ⁵⁰					
	Hükümlüler			Tutuklular			Hükümlüler			Tutuklular		
	Cinayet	Cünha	Kabahat	Cinayet	Cünha	Kabahat	Cinayet	Cünha	Kabahat	Cinayet	Cünha	Kabahat
Erkek	-	6	-	-	7	-	-	5	-	-	8	-

⁴⁴ 1914 senesi Temmuz-Ekim dönemi 2. yoklama BOA, DH.MB..HPS..., 151/29, lef: 9.⁴⁵ 1914 senesi Kasım-Şubat dönemi 3. yoklama BOA, DH.MB..HPS..., 152/32, lef: 7.⁴⁶ 1915 senesi Mart-Haziran dönemi 1. yoklama BOA, DH.MB..HPS.M..., 21/4, lef: 17.⁴⁷ 1915 yılı Temmuz-Ekim dönemi 2. yoklama BOA, DH.MB..HPS.M..., 22/15, lef 2; BOA, DH.MB..HPS..., 114/22, lef: 8.⁴⁸ 1915 senesi Kasım-Şubat dönemi 3. yoklama BOA, DH.MB..HPS., 156/77, lef: 2.⁴⁹ 1916 senesi Mart-Haziran dönemi 1. yoklama BOA, DH.MB..HPS..., 157/26, lef:4.⁵⁰ 1916 senesi Temmuz-Ekim dönemi 2. yoklama BOA, DH.MB..HPS., 158/3, lef 7.

Kadın	-	10	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-
Toplam	--	16	-	-	8	-	-	5	-	-	8	-
	24						13					

Tablo 4: 1917 yılı yoklaması.

1917 ⁵¹	Hüküm giyenler			Tutuklu olanlar			Toplam
	Cinayet	Cünha	Kabahat	Cinayet	Cünha	Kabahat	
Erkek	-	4	-	-	32	-	36
Kadın	-	-	-	-	1	-	1
Toplam	-	4	-	-	33	-	37

Tablo 5: 1918 yılı yoklamaları.

1918	1. Yoklama ⁵²						2. Yoklama ⁵³						3. Yoklama ⁵⁴					
	Hükümlüler			Tutuklular			Hükümlüler			Tutuklular			Hükümlüler			Tutuklular		
	Cinayet	Cünha	Kabahat	Cinayet	Cünha	Kabahat	Cinayet	Cünha	Kabahat	Cinayet	Cünha	Kabahat	Cinayet	Cünha	Kabahat	Cinayet	Cünha	Kabahat
Erkek	-	7	3	3	7	1	-	7	1	15	36	-	-	3	-	9	13	-
Kadın	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Toplam	-	7	3	3	7	1	-	7	1	15	36	-	-	3	-	9	13	-
	21						59						25					

⁵¹ 1917 senesi Kasım-Şubat dönemi 3. yoklama .BOA, DH.MB..HPS.M..., 33/17, lef: 5.⁵² 1918 senesi Mart-Haziran dönemi 1. yoklama BOA, DH.MB..HPS.M..., 33/80, lef: 7; BOA, DH.MB.. HPS..., 160/48.⁵³ 1918 senesi Temmuz-Ekim dönemi 2. yoklama BOA, DH.MB..HPS..., 79/4, lef: 2.⁵⁴ 1918 senesi Kasım-Şubat dönemi 3. yoklama BOA, DH.MB..HPS.M..., 37/51, lef: 11